

Саша Д. Кнежевић¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за србистику

НЕБЕСНИ АНДЕРГРАУНД

Радуловић, Немања (2020), *Подземни ток*, Београд: Службени гласник, стр. 663.

Када нека научна књига има *Увод* од 56 страна и када је и он сам подијељен на двије секвенце – *теоријску* и *историјску* – јасно нам је да пред собом имамо студију о теми која је ријетко бивала предмет озбиљнијег проучавања, бар у српској науци о књижевности. Објашњавајући наслов књиге, аутор појашњава и њену тему „Синтагма *подземни ток*, како је аутори користе, претпоставља идеју континуитета езотеричних тема кроз епохе (а сам континуитет објашњава на различите начине)“. Дакле, ову књигу можемо, можда тиме и свјесно контрастирајући њеном аутору, читати као до сада недостајућу историју овог феномена у српској култури.

Занимљивим се чини и то што у *Завршном осврту* налазимо ставове који би можда били функционалнији у *Уводу*, јер би читаоцу отворили простор за различите перспективе читања цијеле студије, нпр. „Езотеризам се може упоредити са античком митологијом: и она вековима храни тематику књижевних дела западног круга, а остаје притом феномен по себи вредан проучавања.“ Аутор је и овдје опрезан јер је поента на ријечи *може*, дакле, да се ова реченица наша у уводу, неки би *можда*, њоме поведени или заведени, покушали наћи лакши пут из големог лавиринта у који нас Радуловић увлачи. Цијела студија функционише на симбиози два постулата из увода, тј. теорије и историје, тако да премиса како би се студија могла посматрати као својеврсна историја езотеризма у српској књижевности друге половине двадесетог вијека неминовно мора бити повезана са чињеницом да је она суштински заснована на теоријској матрици.

Структура седам унутрашњих одјељења, ако уводно и завршно посматрамо у пролошко-епилошкој функцији, организована је суштински на хронолошкој матрици, али са мноштвом неминовних преплитања времена, аутора и феномена. Отуда првим нумерисаним поглављем, *Медиала и око ње*, поред

¹ knezsa@yahoo.com

историјске или дијахронијске дужи природно започиње и теоријско почеље књиге. Зашто изучавање езотеризма у српској, прије свега, књижевности, друге половине двадесетог вијека започиње овим првенствено сликарским покретом, аутор образлаже на овај начин: „Медиала постаје место у савременој домаћој култури где се езотеризам појављује као релевантан феномен и део културног памћења (утолико фасцинантнији ако се има у виду да се то дешава у једној социјалистичкој земљи шездесетих година)“. Неопходност проматрања ширег културног контекста омогућиће Радуловићу да сам главни предмет изучавања као широко описан феномен доведе у књижевноисторијску раван. С друге стране, а можда баш првенствено, то чини стога што се један број сликара Медиале опробава и у писању, првенствено Миро Главуртић и Драгош Калајић, који налазе мјеста и у многим потоњим поглављима. Примарна дихотомија коју аутор настоји да савлада јесте однос високе умјетности и „булажњења“, како је Радивоје Радић оцијенио књишке и друге ставове Милића од Мачве, који је такође неизоставни дио овог поглавља.

Већ у наредном одјелку, *Писци новог имагинарног*, у фокус Радуловићевог истраживања долазе два понајвећа српска пјесника двадесетог стољећа – Васко Попа и Миодраг Павловић. Езотерија више није дискурс, него постаје својеврсни ракурс из којег се нуди могуће тумачење односа пјесника и тумаченог феномена. Ово поглавље само по себи јесте заокружена цјелина, цијела једна књига у књизи, проистекла из пажљивог читања и зналачког кориштења извора и расположиве научне литературе. Тражење праизвора који би доказали да езотерија, у свим својим облицима, није плод маште и читавања потврђује се прецизним подацима какве у овом одјелку имамо у дијелу када се аутор прецизно позива на Попин легат у САНУ, у којем проналази „више књига везаних за езотеризам [...], књижевне антологије окултизма [...], историје магије“, дакле, непосредне потенцијалне изворе интересовања, што се недвосмислено потврђује мјестима која је Попа подвлачио у неким од њих, на основу чега се потврђује ранија теза о његовом интересовању за алхемију, нпр. „подвлачења указују да су Попу посебно интересовали алхемијски термини и њихови синоними; на једном месту на маргини је направио њихову кратку листу“. И ово поглавље је подијељено на двије главе: *Песници* и *Прозаисти*, с тим да је друга посвећена прози Мирка Ковача, Борислава Пекића и Данила Киша. Занимљиво је како Радуловић код њих проналази различите везе са Главуртићем, на тај начин нас константно враћајући на функцију поглавља о Медиали.

Трећим нумерисаним поглављем, *Усамљене фигуре*, Радуловић успоставља низ по којем након класика на талон ставља мање знане и заборављене ауторе и то се показује као изузетно функционално рјешење, јер док о ауторима из претходног скоро да се није имало шта рећи, а да раније није било барем наслућено, па макар и случајно, у овом се иста проблематика разматра на примјерима текстова аутора о којима скоро и да не постоји рецепција. Зато о првом од њих - Браниславу Зељковићу - аутор нуди чак и неколико неопходних биографских података. За такво шта је неопходан један сасвим друкчији приступ, који од Радуловића изискује дубља истраживања и повезивања са потенцијалним изворима њиховог пјевања. Један од најуспјешнијих микроесеја посвећен је Новици Тадићу, пјеснику „сатанског реализма“, али ништа мање интересовања не побуђује и онај о Стевану Пешићу и његовом односу према земљама хиндуистичког културног круга и свему новом што је он донио у европску цивилизацију. Занимљив је прилог о пјесникињи Весни Крмпотић и њеном односу према Саи Баби, који је на крају резултирао њеним „одустајањем“ од поезије и апсолутним препуштањем божијој вољи, при чему она постаје тек пуки записивач његових мисли. Немања Радуловић ову фазу њеног стваралаштва назива каналисање, убрајајући у ту струју и Милована Јовановића и Марију Реић. Можда баш ови примјери показују зашто су ови и још неки ствараоци сврстани у поглавље *Усамљене фигуре*.

Већ на почетку сљедећег поглавља, *Постмодерна: између иницијације и игре*, Радуловић се враћа на велике теме питањем „Колико је Павић црпао из езотеризма?“. Цијелу позамашну студију заснива на подјели езотеричних елемената његове прозе на четири групе, „оне пореклом из кабале, из масонерије, из исламске теозофије и из богумилства“. Опус или дио опуса Светислава Басаре аутор настоји да тумачи кроз занимљив термин Пјер-Андреа Тагиефа „конспирационизам“ и резултат је заиста ванредан јер „конспирологија је у стању да повеже све“. Трећи аутор заступљен у овом одјељку је Радослав Петковић. Аутор нас подсећа да је његово дјело прави пастиш различитих елемената са потенцијалним езотеријским предзнаком, а све у дослуху са насловом поглавља.

И пети одјељак, *Неоавангарда и езотеризам*, подијељен је у двије сентенце: *Новосадска неоавангарда* и *Сигнализам*. За прву групу се, осим чињенице да је ријеч о особама које се баве различитим умјетностима, истиче: „Езотерични утицаји у новосадској авангарди нису непознати: истицани су утицај истока, јунгијанска психологија, антропозофија и замисао комуна.“ Као најзначајнији представници овог контракултурног кружока представљени су пјесници Владимир Копица, Слободан Тишма, Божидар Мандић и Војислав Деспотов.

Сигнализам по којем „Песма је изједначена са атомом, хелијом и сунчевим системом“, а који се заснива на спајању поезије, науке и магије, тумачен је кроз поезију Љубише Јоцића и Спасоје Влајића, уз све различитости њиховог поимања начела сигнализма.

Поглавље шесто - *Езотеризам у поезији осамдесетих и деведесетих* - започиње ауторовом анализом пјесничких збирки Ивана Миланкова са минуциозним позивањима на узоре у свјетској баштини, Аполинера, Клодера, Кастанеду и др. У дијелу посвећеном Зорану Богнару истиче се његова веза са битницима и позитивним оријентализмом. За поезију Драгана Јовановића Данилова, Радуловић констатује да се у њој на крајње особен *необарокни* начин сливају, али и разливају мотиви из далскоисточних култура са елементима народне магије и окултизма. Ово, иначе, најкраће поглавље завршава се микроесејем о Сашу Јеленковићу, у коме се указује на његове везе са традицијом слободних зидара, присутном и на корицама његових књига.

Скоро цијело седмо поглавље, *Портрет традиционалисте*, посвећено је Драгошу Калајићу, за кога сам Радуловић констатује: „О Калајићу није лако писати, јер је, изгледа, немогуће избећи расправе о контроверзи лика и опуса.“ Опус човјека за кога је провокација „један од његових основних реторичких поступака“ Радуловић је покушао приказати „хронолошки и целовито“, заобилазећи његово ликовно стваралаштво. Велики и контроверзан опус једног по свему необичног, али и веома утицајног човјека аутор приказује у комбинацији анализе његових дјела и рецепције истих.

Осмо поглавље, *Поглед са стране*, посвећено је ауторима који езотеризму у свом дјелу приступају са позиције аутсајдера, извањаца, односно користећи *поглед са стране*, и то првенствено на примјерима дјела *извањаца* у српској књижевности - Меше Селимовића и Ериха Коша. С друге стране је начињен осврт на сликара грађанског свијета Слободана Селенића, са упитаношћу да ли је он и сам његов представник, као и Владана Деснице, за кога Радуловић истиче да је мотив спиритизма увео у своју литературу прије Селенића.

Завршни осврт, који је, за разлику од *Увода*, нумерисан, нуди цјеловит приказ, много бољи од овог, проблематике описане и истумачене у овој књизи. Теза да „езотеризам није пуки извор“ потврђена је анализом дјела писаца који су данас класици, скрајнутих, али и оних који су по основној вокацији били, прије свега, сликари, чиме се на више кракова успоставља уводна релација са Медиалом. Ријеткост је да се књиге оваквог обима (премда је посљедња нумерисана страница 663, у суштини се, након прилога *О аутору*, она може проширити и на 666 страница) завршавају реченицом која сублимира све речено

у претходном тексту, али овдје имамо такав случај: „Езотеризам је пратилац нове српске књижевности и културе, један од њених извора, али, исто тако, како показује историјат књижевне историографије, компонента која се није опажала.“ Након ове књиге ствари се неминовно морају промијенити, ако ни због чега другог, онда стога што она будућим истраживачима нуди кладенац са којег могу дурашно напајати властита промишљања о овој теми.